

A szintézisteremtés útjai

BUDAHÁZY ÉVA

*„...valami titkos és mély egység tengerén...
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.” - írja híressé vált Kapcsolatok című
szonettjében Charles Baudelaire. És a legegyszerűbb érzéki tapasztalatokra
figyelő ember is ösztönösen tudja, hogy igaza van. Még inkább így van ezzel a
művészettel nap mint nap szembesülő tanár. Hisz munkája éppen az, hogy a
különböző kultúrák, stílusok, művészeti ágak és műfajok, alapvető formák és
gondolatok-hangulatok világában eligazítsa, vezesse tanulóit. Ez a munka egy-
részt nagy intellektuális felkészültséget igényel, másrészt egy rugalmas szemé-
lyiséget feltételez, aki maga is képes szintézisben látni a világ jelenségeit. A
legoptimálisabb feltételek mellett is érezzük azonban az irodalomoktatásunk és a
más művészeti tantárgyaink tanítása között támadt űrt. Ha a kört tovább bővítjük,
a szakadék még nagyobb lesz. A történelem oktatásának menete például időben
szakad el az irodalomtanítástól. Egyéb tudományok eredményeit (lásd a statisztika,
számítástechnika, pszichológia stb.) be sem építjük munkánk menetébe.
Tanítványaink jórészt ismerethalmazt kapnak tőlünk, melyeket vagy van igényük
rendezni, vagy sem.*

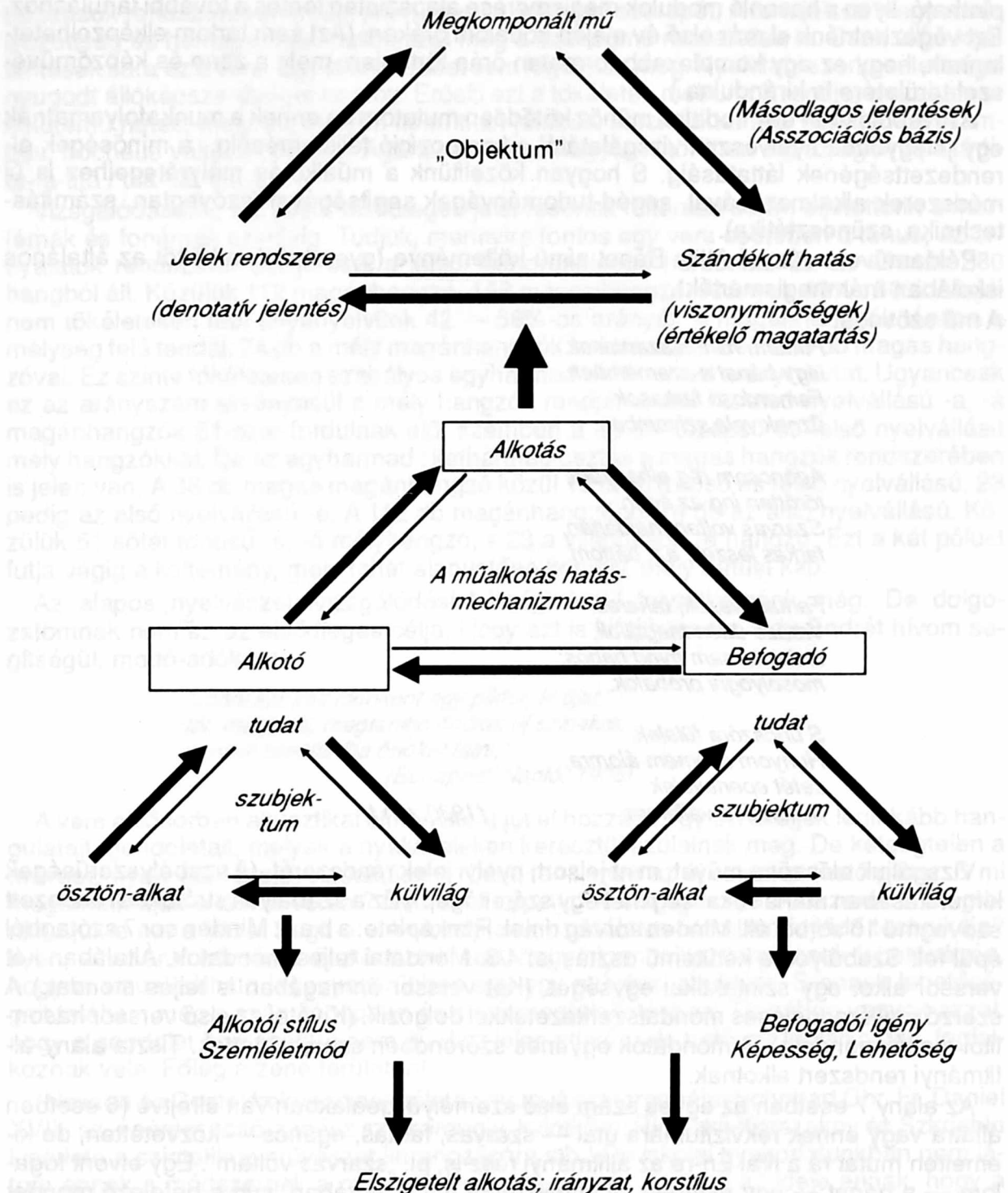
Szemlélet, módszer, lehetőség a gimnáziumi irodalom- és művészeti oktatásban

A törekvés ennek a helyzetnek a feloldására mindig is benne élt a magyar pedagógiai „kísérletekben”. (Magam is részese voltam néhánynak, s nem kis tapasztalatot nyertem általa.) Jelen munkámmal is annak konkrét módjait kutatom, hogyan lehetne eredményesebb tanári gyakorlatunk. Hogyan érhetnénk el, hogy tanulóink valóban lássák a művészetek elhanyagolhatatlan szerepét életünkben. Ne csak megtanulják, de meg is tapasztalják a jelenségek közötti összefüggést műalkotások elemzése közben. Ne csak megtanuljanak néhány alapvető fogalmat, amely a műalkotás világára vonatkozik („értékhangsúlyos közép” — Arisztotelész, „szemléleti világegész” — József Attila, „pszichikai univerzum” — Chagall stb.), hanem szemléletesen, rendszerbe foglalva táruljon fel előttük mindez. Ez a feladat óriási. A következőkben leírt gondolatmenetem és módszerismertetésem nem oldja meg a problémát, de minnemenetben segít javítani a jelen helyzetet.

Az irodalom tanítása gimnáziumi gyakorlatunkban jórészt irodalomtörténetre épül. Nem áll szándékomban a historizmus szerepét megkérdőjelezni. Sőt, fontosságát hangsúlyozom. Mégis szívesen időzöm el a gimnázium első osztályában tanítandó bevezető esztétikai jellegű fejezetnél. Véleményem az, hogy ennek rendszerét kellene először is átgondoltabbá, szemléletesebbé és tanítási idejét is hosszabbá tenni. Itt alapozhatjuk meg ugyanis tanulóink szintetikus, egységesítő látásmódját. (Módszereim is ehhez a bevezető fejezethez kötődnek elsősorban.)

Megeri elidőznünk e témánál, s csak akkor lépnünk át a történetiség szférájába, ha tanulóink már megértették a műalkotás hatásmechanizmusának kerek, nem hierarchikus rendszerét, és sajátos élményeik is vannak e területen. Épp ezért e fejezet megbeszélését én a következő séma alapján kezdem:

Középpontba helyezvén az alkotó-alkotás-befogadó hármását tudatosíthatjuk, mennyire része a művészet ősidők óta életünknek. Már ösztönvilágában hordja minden egészséges személyiség az alkotás vágyát (szemben a rombolás ösztönével). Hogy ez hogyan realizálódik egy-egy művész életében, egy-egy kor szellemiségében, az a historikus megközelítés feladata. A történetiség követése segíthet annak láttatásában is, hogy milyen módon alakul a befogadói igény egyes korokban. (Sokat segíthet ennek feltárásában a történelem, a filozófia, a szociálpszichológia, a művészettörténet.)

De a műalkotás „teremtett világa” nemcsak korhoz kötötten létezik. (Ha így lenne, már senkit nem érdekelne például Shakespeare vagy Goethe.) Mintegy túlemelkedik saját korán, időtlen objektivitássá nemesül.

Célszerű tehát vizsgálódásainkat magával a műalkotással kezdeni. Érdekes *archetipikus jelenségekre* hívhatjuk fel tanulóink figyelmét. Kiindulási pontként a választás motiváltságára figyelünk. Hisz minden alkotó egy *jelegészből* és egy adott *világegészből* választ témát. Ezt komponálja, elrendezi. Ezzel a denotatív jelentéskörhöz újabb szimbólumokat társít, műve köré egy asszociációs báziskört teremt. Viszonyminőségeket is használ, amelyekkel szándékoltan hat. Így jön létre az ő teremtett világa. Alapstruktúrák évszázadokon, sőt évezredekken át képesek élni, hatni, jelentést hordozni. Gondoljunk néhány egyszerű példára: kör, háromszög, spirálvonal —, vagy 3, 4, 7 —, kék, piros, fehér —, ellentét, párhuzam, ismétlés stb. Az alapformák, színek, számok stb. koronként is hol erősödő hatásúak, hol egészen aregresszívek. Rendszerük mindenesetre jól ta-

pintható. Ilyen s hasonló modulok megismerése alapszinten fontos a további tanuláshoz. Ezt végezhetnénk el már első év elején irodalom órákon. (Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy ez egy komplexebb formában órán történjen, mely a zene és képzőművészet területére is kirándulna.)

A továbbiakban egy irodalmi műhöz kötődően mutatom be ennek a munkafolyamatnak egy jelegyüttes nyelvészeti vizsgálatától a kompozíció felismeréséig, a minőségek elrendezettségének láttatásáig. S hogyan közelítünk a műalkotás mélyrétegeihez is új módszerek alkalmazásával, segéd-tudományágak segítségével (szövegtan, számítástechnika, szünesztétika).

Példaművem József Attila Bánat című költeménye (gyerekeink a költőt az általános iskolában már megismerték).

A mű szövege:

*Futtam, mint a szarvasok,
lány bánat a szememben.
Famardosó farkasok
űznek vala szívemben.*

*Agancsom rég elhagyám,
törötten ing az ágon.
Szarvas voltam hajdanán,
farkas leszek, azt bánom.*

*Farkas leszek, takaros.
Varázs-üttön megállok,
ordas társam mind habos;
mosolyogni próbálok.*

*S ünőszóra fülelek.
Hunyom szemem álomra,
setét eperlevelek
hullanak a vállamra.*

(1930. jún.)

Vizsgáljuk először a művet, mint jelsort, nyelvi jelek rendszerét. (A szabályszerűségek kimutatásában máris sokat segíthet egy számítógép!) Ez a szabályos strófákba rendezett szövegmű 16 sorból áll. Minden sorvég rímel. Rímképlete: a b a b. Minden sor 7 szótagból épül fel. Szabályos a kétütemű osztás is: 4/3. Mondatai teljes mondatok. Általában két verssor alkot egy szintaktikai egységet. (Két verssor önmagában is teljes mondat.) A szerző mellérendeléses mondatszerkezetekkel dolgozik. (Kivétel az első verssor hasonlító mellékmondata). A mondatok egyenes szórendben szerkesztettek. Tiszta alany-állítmányi rendszert alkotnak.

Az alany 7 esetben az egyes szám első személyű igealakban van elrejtve (6 esetben állatra vagy ennek rekvizitumára utal — szarvas, farkas, agancs — közvetetten, de kiemelten mutat rá a lírai Én-re az állítmányi rész is, pl. „szarvas voltam”. Egy elvont fogalom — a bánat — egy esetben áll alanyként a mű 2. sorában, míg a befejező mondat alanya tájélem, növény: eperlevelek. Az alanyi rész vonzatokban viszonylag szegény. Öt jelző bővíti mindössze: lány, takaros, famardosó, ordas, setét. Ebből kettő — lány, setét — nem az egyes szám első személyű alany bővítője.

Az állítmányi rész jóval gazdagabb. 9 cselekvő igei, 4 összetett és 1 névszói állítmány adja a szintagmatikus rendszerek alapját. Viszonylag kevés — 3 db — tárgy jelzi a cselekvés irányát. Annál erőteljesebb a határozók jelenléte. A cselekvés-történés körülményeit 2 db mód-, 7 db hely-, 2 db időhatározó színezi. De minden igei állítmány önmagában is utal időmeghatározásra. A határozók gyakran rímszópárok: szememben — szívemben.

A vers mondattani rendszere *tökéletes kiegyensúlyozottságothordoz* tehát. Jelzi, hogy a szövegmű az egyes szám első személyű alanyról szól elsősorban. Róla állít egy gazdag cselekvéssorba ágyazottan valami üzenetet.

A cselekvéssornak nem elsősorban az irányát vagy eredményeit erősíti ki, hanem a körülményeit. Bár a leghangsúlyosabb helyen, a mű fókuszában tárgyias szerkezet áll: „azt bánom”. Ez mindenképpen magához vonzza figyelmünket, sőt erősíti az időmegha-

tározások rendszerében (múlt, jelen, jövő) a jelen idő szerepét. A fent jelzett kiegyensúlyozottság és homogenitás mellett szól még a szövegmű modalitása is. Csak állító kijelentések sora ez a vers. Egyetlen kérdést sem fogalmaz meg. Nyelvtani szerkesztettsége nyugodt állóképszerűséget hordoz. Erősíti ezt a tökéletes metrumok rendje, a szabályos kétütemű hetes, melynek mélyén nemritkán jambusi sorok lüktetnek, vagy jambus-jambus, trocheus váltások élnek. / Agancsom rég elhagyám / törötten ing az ágon / (/ titá-titá-titá-titá / titá-titá-titá-ti /

Vizsgálódásunk, s a jelsor elsődleges jelentésének feltárása során eljutottunk a morféma és fonéma szintjéig. Tudjuk, mennyire fontos egy vers esetében a tónus, az árnyalatok rendszere. Ezt jórészt a jelsor hangrendisége hordozza. Ez az alkotás 280 hangból áll. Közülük 112 magánhangzó, 168 mássalhangzó. Arányuk 40% : 60%. Majdnem tökéletesen fedi anyanyelvünk 42 — 58%-os arányát. A magánhangzók tónusa a mélység felé tendál. 74 db a mély magánhangzók száma, szemben a 38 db magas hangzóval. Ez szinte tökéletesen szabályos egyharmad : kétharmad arányt mutat. Ugyancsak ez az arányszám érvényesül a mély hangzók rendjén belül. Az alsó nyelvállású -a, -á magánhangzók 51-szer fordulnak elő, szemben a 23 db középső és felső nyelvállású mély hangzókkal. De az egyharmad : kétharmad osztás a magas hangzók rendszerében is jelen van. A 38 db magas magánhangzó közül 15 db középső és felső nyelvállású, 23 pedig az alsó nyelvállású -e. A 112 db magánhangzóból 74 db az alsó nyelvállású. Közülük 51 sötét tónusú -a, -á mélyhangzó, s 23 a világosabb -e hangzó. Ezt a két pólust futja végig a költemény, mely tehát alapvetően komoly, mély tónust kap.

Az alapos nyelvészeti vizsgálódást kétségtelenül folytathatnánk még. De dolgozatomnak nem ez az elsődleges célja. Hogy azt is kifejtsem, Ady Endrét hívom segítségül, mottó-adóként:

*"Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat
lát, megfesti, megtanítja önöket új színekre,
s evvel megtanítja önöket látni."*

(Budapesti Napló, 1905)

A vers elsősorban akusztikai élményként jut el hozzánk. Így érzékeljük leginkább hangulatait, gondolatait, melyek a nyelvi jeleken keresztül szólalnak meg. De kétségtelen a művészi nyelv képi ereje, vizualitása is. Látni tanít, mint az új színeket festő piktor. S mi megtanulhatjuk-e látni a verset? Nemcsak képeit, hanem egész jelrendszerét. S megtaníthatjuk-e ezt a látást Segít-e ebben napjaink csodálatos ütemben fejlődő technikája? Ilyen, s hasonló kérdések ösztönöztek arra, hogy elgondolkozzam annak lehetőségén, hogyan vizualizálható legegyszerűbben egy-egy művészi struktúra. S ennek lehetőségeit találtam meg a számítógépben és a színmegfeleltetésben. Tisztában vagyok azzal, hogy a gondolat önmagában nem új. Hisz jeles művészek, tudósok foglalkoztak, foglalkoznak vele. Főleg a zene területén!

(Newton és Castel frekvenciaelméleten nyugvó színorgonája; Schnbart Chr. Fr. Daniel XVIII. sz.-i német költő-zenész színgongója, kvintköre; Rimszkij-Korszakov és Szkrjabin kísérlete a szintetikus művészet létrehozására stb.) De iskolai gyakorlatunkban nem látom ennek a módszernek a nyomait. Pedig nagyon is itt lenne az ideje annak, hogy a technika adta lehetőségeket humán tudományok is merészebben alkalmazzák. A jelenségek egységben szemlélésének élményét nyernék vele tanulóink.

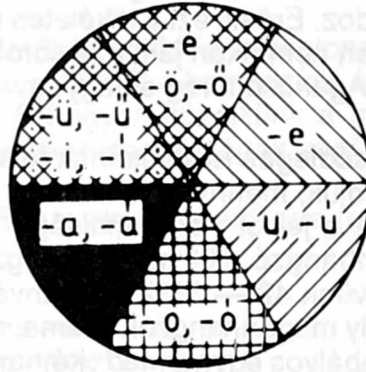
Álljon itt mindjárt egy példa szemléltetőül. Játsszunk el kicsit a fenti költemény „színeivel”. Módszerünk egyszerű. A vers magánhangzó sorát, mint jelsort, feleltessük színekkel a színskála szerint. (A feleltetés önkényesnek tűnhet, nem alapszik kidolgozott tudományos téziseken. Rendszerének alapja az, hogy a legintenzívebb színt, a lambda= 780-tól 627 nm tartományig terjedő pirosat feleltetem meg a felső nyelvállású legmagasabb magánhangzókkal, az -ü, -ű-vel és -í, -í-vel és így tovább.)

Így hoztam létre a magánhangzók „hangulatkorongját”.

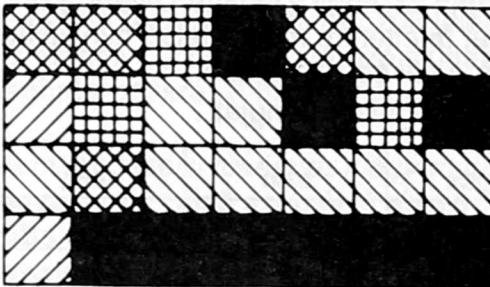
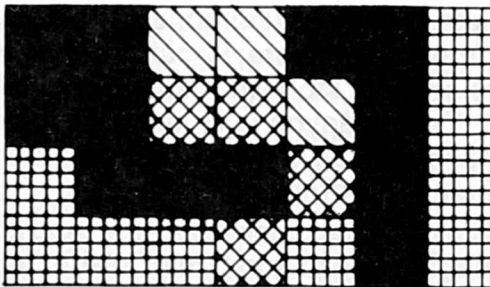
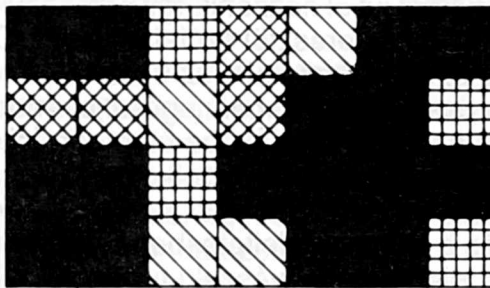
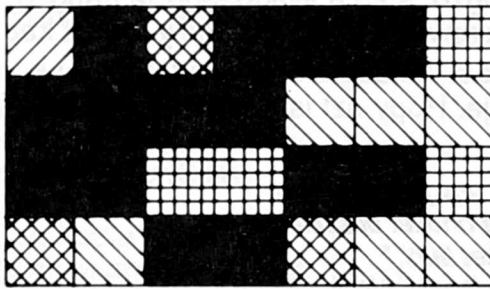
	magas	szín	mély	szín
felső nyelvállású	-ü, -ű, -i, -í	vörös	-u, -ú	zöld
középső nyelvállású	-é, -ő, -ő	narancs	-o, -ó	kék
alsó nyelvállású	-e	sárga	-a, -á	ibolya

Rendezzük a kapott színsort szabályos hetes egységű sorokba és négysoros „strófákba”.

„Hangulatkorong:”

S máris előttünk a vers magánhangzókészlete színekben. Íme:

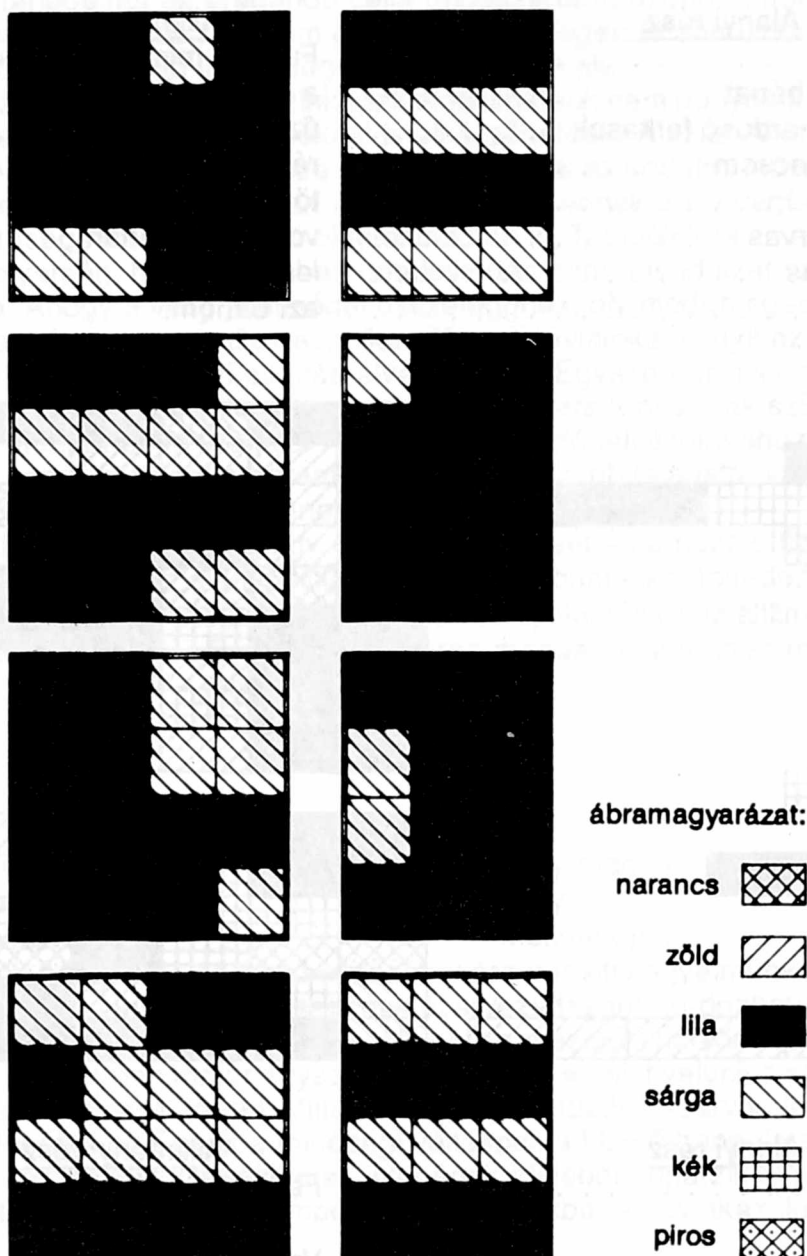
ábramagyarázat:

- narancs
- zöld
- lila
- sárga
- kék
- piros

1. ábra

Első ránézésre is látjuk, hogy ez a vers "lila" tónusú. (Hogy milyen arányban, azt a gép egy egyszerű program beírása után máris megmondja.) Még egyértelműbb a színekép, ha csak magas-mély, azaz sárga-ibolya megfeleltetést használunk. (Azért használjuk e két színt, mert láthatóan ezek adják a vers két szélső pólusát, dominánsait. A sárga és ibolya egyébként komplementer színek. Szinte törvényszerűen, a belső hiányérzet feloldására, előhívja egyik a másikat. József Attila költeménye uralkodóvá emelte az "ibolyát", de ellenpontoszza a sárgával.)

Tördeljük a hetes sorokat az ütemhatár mentén. Ezt a képet kapjuk:

2. ábra

A tökéletes kompozíció látványa lenyűgöző. Egyértelműen színesítve áll előttünk a három szakaszon át folyamatosan, ritmusosan "mélyülő" vers tónusa. Az első szakasz 9, a második 8, a harmadik 7 világos egységet hordoz csupán. A feloldó negyedik pedig majdnem tökéletes harmóniája a magas-mély megfeleléseknek. Itt található a vers egyetlen magas hangrendű sora, melyre válaszként felel a zárósor mélysége. A sorkezdetek, a felütések és a rím��avak elrendezése is tökéletes, egynegyed-háromnegyed megfelelésű. Azaz négyszer magas, 12-szer mély hangrendű. Ez főleg a rím��avaknál erős komponáló elem. A kezdő strófa rím��avai mély-magas, mély-magas lűktetésűek. (A záró strófa viszont magas-mély, magas-mély variáns!) (Közöttük 8 mély rím.)

galmi síkon ez a természeti alany is sötét — pontosabban „setét”! — de még ez is világosabb a belső tájnál, a költői lélek belső köreinél. Az ellenpontozás zseniális megoldásával állunk szemben.

És az állítmányi rész? Csupa vibrálás, csupa mozgás. A mindössze 36 „lila” egységet ellenpontozzák a fel-felvillanó sárgák, narancsok és vörösek, melyek e versben a kín, fájdalom, az űzöttség, a széttört álmok színei (űznek, szívemben, törötten ing), vagy diszsonáns módon társítanak egy cselekvéssort a „farkas-léthez” (mosolyogni, ünöszóra fülelek). S milyen fontos kompozíciós elem a zöld! A legmegnyugtatóbb szín csak sorkezdeten fordul elő, de ott nagyon hangsúlyos (a mű elején s végén). A statikus alanyi résszel szemben tehát egy lüktető, sok-sok belső feszültségről árulkodó állítmányi részt látunk színképünkön. Elemzése rengeteg tanulságot szülhetne.

Dolgozatom terjedelme és eredendő célja (módszertan!) azonban nem kívánja meg, hogy ezzel foglalkozzam, de remélem ennyi példa is elegendő ahhoz, hogy a színmegfeleltetés módszerében rejlő lehetőségekről képet kapjunk.

Azok a programok, melyekkel a színképek előállíthatóak nem bonyolultak, a számítástechnikában alapfokon járatos tanulókkal is elkészíthetőek. A százalékszámító programok pedig természetesen még egyszerűbbek, de általuk az irodalmi mű nyelvi felépítettsége teljesen feltérképezhető. Bátran élhetnénk tehát ennek a szövegfeldolgozó módszernek a lehetőségével gimnáziumi oktatásunkban is. Tanulóink talán azt is megsejtették a munka folyamán, hogy az emberi gondolkodás nem hasad szét szükségszerűen szakterületekre. Ahogy a világ jelenségei összefüggnek, oly módon egészíti ki egymást minden tudományág is. A számítástechnika világa új távlatokat is nyit az irodalom kutatásában, vagy akár a művészi alkotás élvezésében. Egyszerűbb és bonyolultabb feladatok megoldásában, képiesítésében is segíthet. A vers tónusának színes megjelenítését egyszerű úton érhetjük el általa. A teljes kompozíció felvázolásához már hosszabb elemző munka vezet, s a gépi programozás is bonyolultabb feladattá válik. Csak példaként és igen röviden villantom föl ennek a lehetőségét.

Példaművünket tekintsük most úgy, hogy időkezelését és a hozzá fűződő „minősítő” elemeket vizsgáljuk. Már az alanyi-állítmányi részekre bontáskor fölfedezhettük az alkotás központi részének tökéletes komplementerekre építkezését) az állítmányi rész 4., 5. egységének sárga-lila, kék-sárga ritmusát, azaz magas-mély-magas rendezettségét). Ez a leszek — azt bánom — leszek részeket jelenti.

lila—sárga

lila — kék

lila—sárga

Azaz:

„...farkas leszek, mély-magas

azt bánom mély

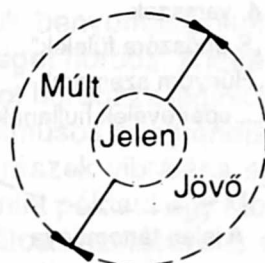
Farkas leszek” mély-magas

Ez a tökéletes hangszerelés a mű középpontjára irányítja figyelmünket. A színekben is megjelentetett ellenpont a mű egészének szervezettségét hordozhatja. S ha igeidők szempontjából vizsgáljuk a művet, meg is találjuk az abszolút jelenidőt itt, az alkotás mértani centrumában. Egyben tömör egyszerűséggel közli e helyt velünk a szerző a címben jelölt Bánat okát is. Minősít József Attila. A múlt időhöz fűződő szarvas-lét ütközik a jövő farkas-lét lehetőségével. Ennek a minőségi váltásnak a kísérő hangulata a bánat, mely a mű központi részéből, a veresszületés jelenének idejéből sugárzik szét a művön. Így tekintvén a költeményre, egy körkompozíció jut eszünkbe. A következőképpen:

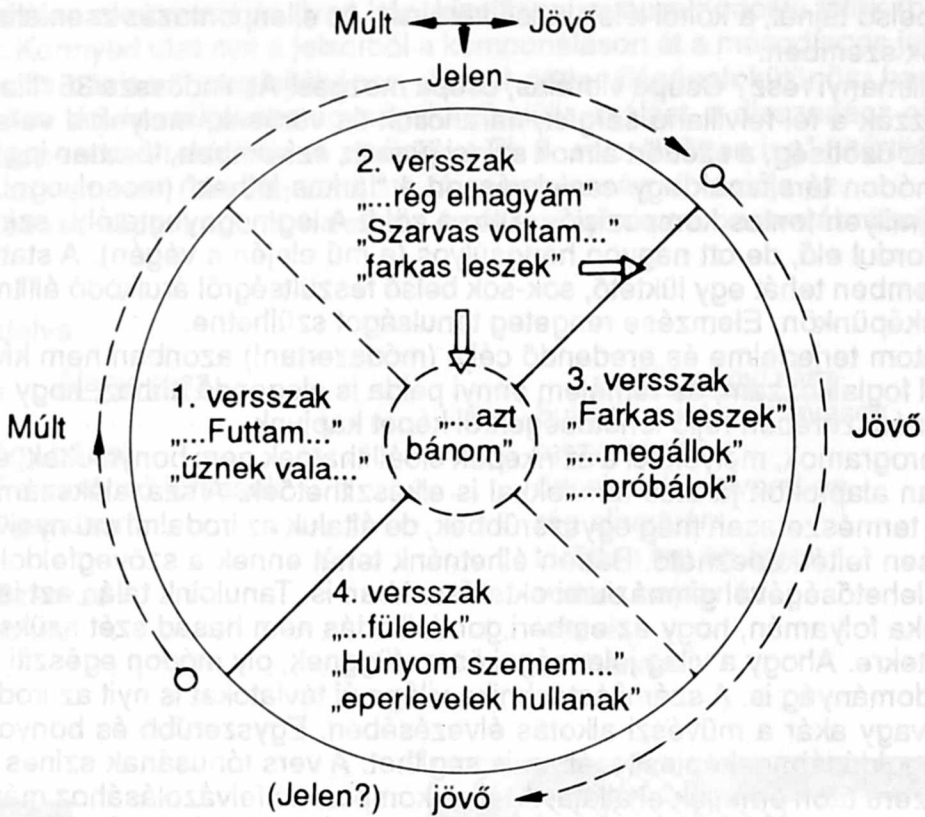
A mű körkompozíciós időszerkezete I.

(értékek ütközése)

Egyszerűsítve:

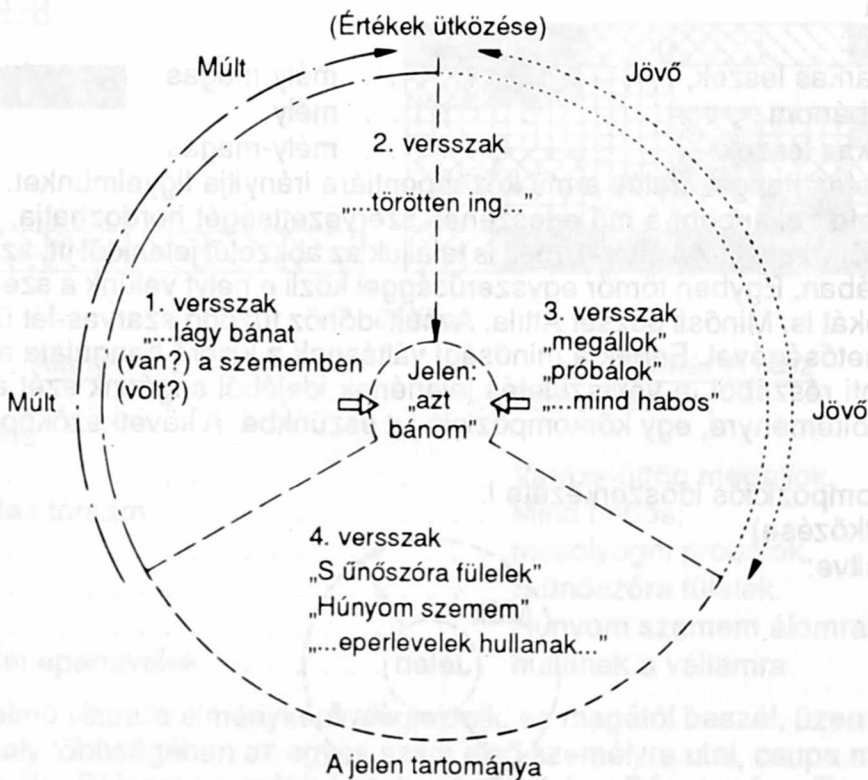
4. ábra

5. ábra

(Számítógépünk ezt az alapsémát egyszerűen elkészíti. Színmegfeleltetéssel látványossá is teszi.) A műalkotás egészen leegyszerűsítve jelenik meg előttünk. (Sőt! Túlon túl leegyszerűsítettük. Hisz érezzük, hogy a múlt és jövő képei is hordoznak jelenidős, vagy időben elhelyezhetetlen igealakokat).

Módosítva: a mű körkompozíciós időszerkezete II.— A jelenidő „vonzáskörzete”

6. ábra

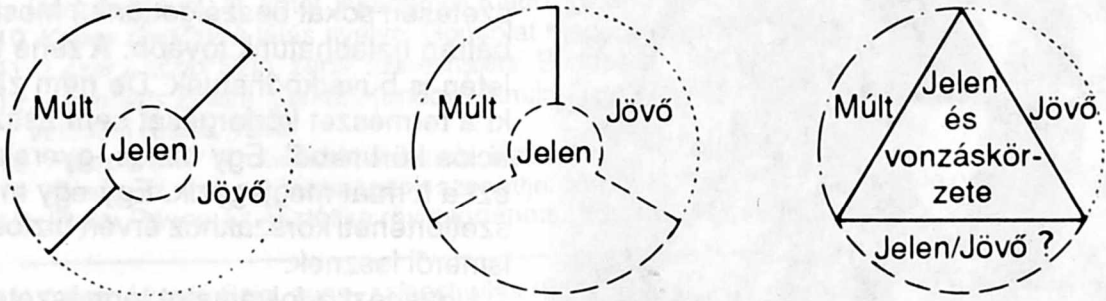
Így szemlélvén művünket egy olyan kompozíciót kapunk, ahol ez az ősi, szimbolikus forma — a kör — nagyjából 3 egyenlő részre bomlik. A jelen tartománya a mű harmadik harmadában és origójában található. Ezt a részt öleli át, takarja be végzetesen a múlt és a jövő.) Ezt a képletet a gépünkkel szintén elkészíthetjük.) Az idősíkokhoz képeket is társít a szerző; önmagát jeleníti meg jelkép-állatokon keresztül: múlt-szarvas, jövő-farkas. A metamorfózis még nem zajlott le, de a lehetősége is fájdalommal, bánattal tölti el József Attilát. Ez a bánat a jelen pillanat bánata.

És a „múlt” bánata? Hisz verse így indul: „Futtam, mint a szarvasok, / lágy bánat a szememben. / Famardosó farkasok / űznek vala szívemben.” A múlt sem sematikusan egyszínű tehát. A fájdalmasan kettéhasadt lélek már szarvas minőségében is hordoz farkas-jegyeket. A jövőkép is disszonáns. A farkassá, ragadozóvá (negatív minősítés) vált ember őriz valamit szarvas létéből: „Farkas leszek, takaros...”, „mosolyogni próbálok”, „S ünöszóra fülelek.” A műalkotás értékszerkezete és időkezelése is arra sarkall tehát, hogy fedezzük fel a vers polifóniáját. A jelen időpillanatára építő költemény zárt körkompozíciós rendszerében végig ott vibrálnak a múlt és jövő képei, ellenpontozódnak egymással, de önmagukon belül is ellentéteket hordoznak. (Ennek körkompozíción történő megjelentetése már komoly számítástechnikai jártasságot igényel. De az eredmény igazán látványos.)

Merész társítással a kompozíciót a körbe rajzolt háromszög képletével is ábrázolhatjuk. Az univerzum, a törvény, az önmagába visszaérkezés kör-szimbóluma a lélek felfelé törekvésének „piramis”-szimbólumával egészül így ki.

Nézzük meg még egyszer struktúra-sémáinkat!

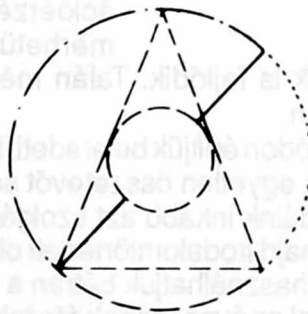
Ezeket színezve, egymásra vetítve egy olyan képet kapunk, amelynek középpontja

7. ábra

hangsúlyos, a körbe írt kis koncentrikus kör. A kör tartományát fölfelé törő diagonál osztja ketté, és szeletekre, cikkekre tagolják a háromszög vonalai:

Eddig jutván elemzésünkben, a jelegyüttesről — a műalkotásról — már igen látványos

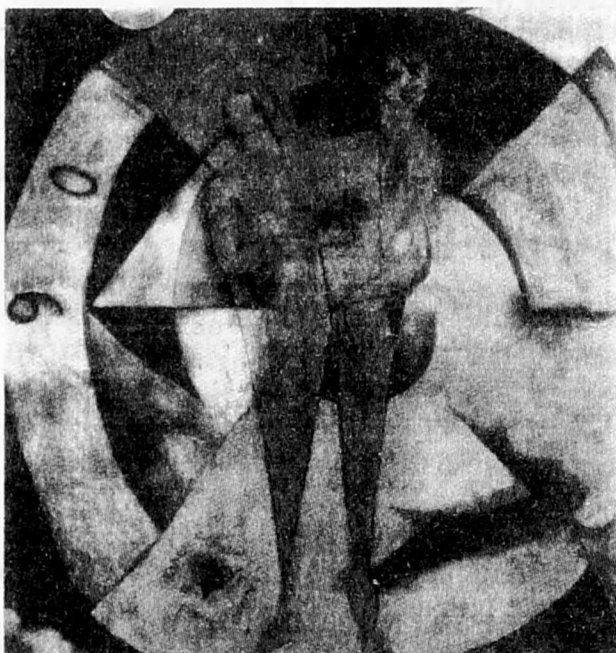

8. ábra

képünk van. Össze is foglalhatjuk benyomásainkat. Egy olyan műalkotást ismertünk meg, mely tökéletes elrendezettséget hordoz. A tökéletes komponáltság a magánhangzók szintjén az 1/3-2/3 osztottságot hordozza leginkább. Mély tónusa a címben jelölt lelkiállapotot festi alá. A rím��avak ritmúszos hangrendisége 1/4-3/4 megfelelésű. Az alanyi részek komorságát az állítmányi részek vibrálása ellenpontozza. Mindez olyan vizális élményt eredményez színesítve, mint például egy Mondrian festmény. Ez a tökéletes ritmusban építkező vers az idő sajátos kezelésére is épít. A jelen pillanat homogén „bánat”-hangulatába be-bevillantja a múlt és az elképzelt jövő képeit. Ettől disszonáns és többszólamú az alkotás. De ez a disszonancia a legtökéletesebb kör-formába épül bele.

(Felkeltheti ez a körbezártság feszült érzetét is!) Főleg ha a metaforák szerepét vizsgáljuk. Hisz önmaga teremtette világának közepén maga József Attila áll egy lelki kettősség vonzásában. Szarvas léte még fogva tartaná, de valami arra sarkallja, hogy ő is farkassá váljon az időben. *A fájdalmas kettészakítottság a formák terén jelentkező harmadoló, negyedelő ritmust megtoldja a felezővel (duálé). Ezt támasztja alá a hangsúlyos kétüteműség is.*

Mindez olyan egyértelműen csalja vonzáskörébe művészeti ismereteink tárházából a legkülönbözőbb alkotásokat, hogy az asszociáció folyamatát észre sem vesszük. Már sorakoznak tudatunkban a hasonlóan komponált művek. Tanítványainknak is megéri a hosszú, aprólékos elemző munka, mert vizuális és akusztikai élményekkel gazdagodnak. No meg a felismerés élményével, hogy azok a ritmusok, osztások, amelyek József Attila művében megtalálhatóak, fellelhetők még sok más alkotásban is. Akár általuk ismert zene, rajz, festmény hordozhat hasonló struktúrát. Mindezt szemléletessé és könnyen befogadhatóvá a számítógép és a színek világa tette. S ha oly szerencsések vagyunk, hogy iskolánk még egy színes scannerrel is kiegészíti számítógépparkját (de megteszi egy írásvetítő is), akkor már is bemutatunk egy hasonló szerkesztettségű festményt.

9. ábra

A festményt Chagall Apollinaire tiszteletére készítette. A kompozíciós elv magától beszél. A sötét-világos tónus, a kör, az „idő”, a dualizmus — anima és animus — már mind ismertek tanulóink előtt. (Hisz vizsgálódásaink közben természetesen sokat beszélgettünk.) Mostmár bátran haladhatunk tovább. A zene területén is bűvárokodhatunk. De nem zárjuk ki a természet körforgását sem asszociációs körünkből. Egy biztos, gyerekeink ezt a formát megjegyzik. Egy-egy művészettörténeti korszakhoz érvén biztos felismerői lesznek.

Ugyanezt a folyamatot természetesen más struktúrákkal is végigjátszhatjuk. Felismerhetjük a horizontális forma nyugalmát, a vertikális szerkesztés feszültségét, a pont, a háromszög szimbolikáját. Színeket társítván hozzájuk asszociációérzékenységünk tovább nő. Ráismerhetünk a sötét tónusok mély hangjára,

s talán zenei érzékenységünk is fejlődik. Talán még a „színeshallás” képessége is felszínre bukkan tanítványainkban.

Eredményeinket természetes módon építjük be eredeti, háromszögekből komponált kezdő vázlatunkba. Nem abszolutizálunk egyetlen összetevőt sem, s nem emelünk ki szükségtelenül egyetlen módszert sem. Példáink inkább azt szolgálják, hogy az egységben látás képességét fejlesszük. Erre építjük majd irodalomtörténeti oktató munkánkat is. Végig segítségül hívhatjuk a társtudományokat, használhatjuk bátran a számítógépet a művészetek oktatásában is, de foglalkozhatunk ezzel az évszázadok óta folyton jelenlévő, széles körben mégsem elterjedt tudománnyal, a szünesztétikával is. Befejezésül erről szólnék még, hisz véleményem szerint a művészeti tárgyak oktatását a leginkább segítheti.

A szünesztétika olyan kísérleti tudomány, mely ősidők óta foglalkoztatja az emberiséget. Newton óta viszont tudósok, művészek, esztéták, pedagógusok és főleg pszichológusok és pszichiáterek kutatják a „fényátömlés” módszerét és a színeshallás képességét, mely leginkább gyermekkorban adott. Ennek a módszernek segítségével komplex művészeti élmények birtokosai lehetnénk. De felhasználhatnánk nyelvi kommunikációnk fejlesztésére is. Élménygazdag műelemző órákat tarthatnánk a segítségével. A hang (zenei és beszédhang) előhívhatja színes megfelelőjét. Így egy zenemű vagy költemény vizualizálható. Dr. Lázár László, a téma ismerője és kutatója épp ezért ajánlja pedagógiai alkalmazásra. Miben látja ő e módszer jelentőségét? Tőle idézek: „A művészeteket

nyeként a tanulók lelkivilágára utaló individuális megnyilatkozások... A szín döntő szerepe a belső érzékenység fejlesztésében... Új szimbolikus jelrendszer kidolgozásának lehetősége. Beépíteni a művészeti jellegű tantárgyak tanításánál, mint mindenütt jelenlévő elemet." (1)

Ezzel próbálkoztam én is, s a módszer kipróbálását ajánlom művészeti tárgyat tanító kollégáimnak. De nem csak nekik. Hisz az élmény igazán akkor erőteljes, ha a hanghoz társult vizuális élmény egy színes monitoron megjelentethető, sőt egy színes nyomtató segítségével sokszorosítható is. Így tanulóink kézbe is vehetnék a színes verset vagy dallamot, és saját színérzékenységüktől függően alakíthatnák, elemezhetnék. Ehhez természetesen lelkes, művészetkedvelő számítástechnika szakos kollégák is kellene.

Hogy a kérdéskör izgalmas, azt saját példám is mutatja. Iskolánkban, a debreceni Medgyessy Ferenc Gimnáziumban lelkes kutatógárda kezdte meg működését. Célunk: szünesztétikai kutatások, felmérések végzése. Az eredmények hasznosítása oktató munkánkban. Konvencionálisabb módszereink kiegészítése a szünesztétika kínálta lehetőségekkel.

IRODALOM

1. *Arisztotelész*: Poétika. Magyar Helikon, 1963.
2. *A szín. A színjáték művészete*. Népművelési és Propaganda Iroda, Budapest, 1983.
3. *Baudelaire*: A világirodalom ars poeticái. Gondolat Kvk., 1965.
4. *Benedek István*: Az ösztönök világa. Minerva, 1987.
5. *Cassou, Jean*: Chagall. Corvina, 1987.
6. *Gyulai Elemér*: A látható zene. Zeneműkiadó, Budapest, 1965.
7. *Hankiss Elemér*: Pszichológia és Irodalomtudomány. Valóság, 1967. 3. sz.
8. *Hamvas Béla*: Pathmosz I. Szombathely, 1992.
9. *József Attila*: Irodalom és szocializmus (Művészetbölcseleti alapelemek). József Attila Összes Művei, III. kötet. Akadémiai Kiadó, 1958.
10. *Kepes György*: A látás nyelve. Gondolat Kiadó, Budapest, 1991.
11. *Lázár László*: Szín, zene, színeshallás. Budapest, 1991.
12. *Latinovits Zoltán*: Verset mondok. Tanulmányok, nyilatkozatok, műsorok. Műzsák Közművelődési Kiadó, 1985.
13. *Piper, David*: A művészet élvezete. Helikon Kiadó, 1988.
14. *Rimbaud, A*: A magánhangzók szonettje. Napfény és hús. Kozmosz könyvek, 1989.
15. *Zoltai Dénes*: Az esztétika rövid története. Kossuth Kvk., 1987.

(1) *Lázár László*: Szín, zene, színeshallás (Bp. 1991.) 11-12. oldal. (Dolgozatom csak erre az egy szakirodalomra utal konkrétan. Természetesen sok tanulmány adott még inspiráló gondolatot. Ezeket az irodalomjegyzék tartalmazza.)